

VERITAS ÉVKÖNYV
2020

VERITAS ÉVKÖNYV

2020

VERITAS
TÖRTÉNETKUTATÓ INTÉZET ÉS LEVÉLTÁR

VERITAS
Történetkutató Intézet és Levéltár
MAGYAR NAPLÓ
Budapest, 2021

A kötet megjelenését támogatta:

Szerkesztette és lektorálta
Farkas Judit Antónia – Orosz László – Schwarzwölder Ádám – Ujváry Gábor

A hely- és személynévmutatót összeállította
Kocsis Annamária

Az angol nyelvű összefoglalókat Varjú László,
a német nyelvűeket Kékesi Katalin fordította

© Szerzők, 2021
© VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár, 2021
© Magyar Napló, 2021

ISSN 2416-0687

TARTALOM

Szakály Sándor: Az Olvasóhoz	9
Hermann Róbert: Kemény Zsigmond a Békepártban – kortársi vélemények és önkép	11
Dubniczky Zsolt: Ahol a jótékonyosság és a művészet találkozott. Iparművészeti kiállítás Károlyi Alajos palotájában 1876-ban	31
Lajtai L. László: A korai magyar történelem etnikai vonatkozásainak átértékelődése a dualizmus kori magyar középiskolai történelemtankönyvekben	47
Anka László: „Borzasztó munkában vagyok.” Apponyi Albert az 1905-ös választási kampányban	61
Schwarzwölder Ádám: Közös ügyek – közös felelősség?	78
Ligeti Dávid: Úton a háborúba. Franz Conrad von Hötzendorf tábornok az osztrák–magyar Vezérkar élén (1912. december 12. – 1914. július 28.)	105
Kovács Kálmán Árpád: A „Tisza vagy Károlyi”-probléma a száz évvel ezelőtti magyar református gondolkodásban.	120
Sztancs Gábor: A nemzetiségek önrendelkezésének előkészítésével megbízott miniszter. A Károlyi-kormányzat nemzetiségi minisztériuma	137
Réfi Attila: Csécsi Nagy Imre altábornagy évszázados életútja (1868–1967) – II. rész. Halálra ítélve a nagyváradi összeesküvési perben	154
Drócsa Izabella: „A győztes proletárforradalom meg fogja bosszulni halálunkat!” – A Sallai–Fürst-per	171
Kissné Bognár Krisztina: A József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Mezőgazdasági Osztályának hallgatói 1934–1944	188
Hollósi Gábor: Törvényhozási teendők az 1938 és 1941 közötti terület- gyarapodásaink kapcsán	206

Joó András: A Boszporusz partjaitól Budapesten át Stockholmig. Magyar politika, társasági élet és diplomácia Ullein-Reviczky Antalné (szül. Lovice Louisa Grace Cumberbatch) naplójának tükrében (1941. január – 1942. szeptember)	215
Oroszné Takács Katalin – Orosz László: A hazai németek 1945 utáni kényszermigrációs folyamatait tárgyaló vizsgálatok historiográfiai áttekintése	249
Kiss Dávid: A Magyar Kommunista Párt hadifogoly-politikájának alkotóelemei a második világháborút követően és az 1945-ös választások	268
Büky Orsolya: „Akármilyen paradoxon, ez került napirendre a rendőrségen kell rendet csinálni”. A Magyar Kommunista Párt szerepe a Magyar Államrendőrség kialakulásának folyamatában	284
Farkas Judit Antónia: „Politikusok, bukás a sorsotok!” B. Farkas Ferenc politikai visszavonulása és öngyilkossági kísérlete (1948–1950)	306
Glaub Krisztián: Tettes és áldozat? A tettes: Farkas Vladimir az ÁVH-n (1949–1955)	327
Géczi Róbert: A Pauker-ügy egy magyar diplomáciai jegyzék alapján	342
Seres Attila: Menekülés Budapestről Moszkvába. Két esettanulmány szovjet civilek részvételéről az 1956. évi forradalomban	361
Bertalan Péter: A katolikus egyház ellenálló csoportjai az 1950-es és 1960-as években Magyarországon	385
Kőrösi Zsuzsanna: „Nem volt ebben semmi titkos”. Egy katolikus ifjúsági közösség élete az 1950-es években. Rozgonyi György élettörténeti interjúja alapján	397
Rácz János: Egy szürke eminenciás dilemmái. Egy forrás a Kádár-korszak politikatörténetének elemzéséhez	420
Dévavári Zoltán: Szétesésben. A vajdasági magyarság helyzete a délszláv válság kezdetekor (1988–1990)	438
Noszkó-Horváth Mihály: A II. világháborút követő internálás és kitelepítés a magyar kárpótlási célú jogszabályok tükrében, és a kapcsolódó kárpótlási iratok	455

RESUMES	477
ZUSAMMENFASSUNGEN	509
Névmutató	543
Földrajzi nevek mutatója	567

FARKAS JUDIT ANTÓNIA

„POLITIKUSOK, BUKÁS A SORSOTOK!”

B. FARKAS FERENC POLITIKAI VISSZAVONULÁSA ÉS ÖNGYILKOSSÁGI KÍSÉRLETE (1948–1950)

Az 1947 után kiépülő sztálini típusú diktatúrában azok a parasztpárti politikusok, akik nem voltak hajlandók „társutasként” behódolni a kommunistáknak két cselekvési alternatíva közül választhattak: vagy külföldre emigrálnak, vagy itthon maradnak, de visszavonulnak a közélettől. Utóbbiak közül többen az 1956-os forradalomban egy rövid időre visszatértek a politikába.¹ Ez a sors jutott osztályrészül Farkas Ferencnek (1903–1966) is.

A Nemzeti Parasztpárt (a továbbiakban: NPP) egyik alapítója és első számú gazdasági szakembere 1945 és 1949 közötti sokoldalú, kiterjedt és nagyszabású közéleti tevékenységével meghatározó szerepet játszott Magyarország második világháború utáni, rövid életű demokratizálódási törekvéseiben, közigazgatási, gazdasági és szellemi újjáépítésében.² Ezekben az években teljesedett ki politikusi karrierje, amely életének egyik legjelentősebb és legaktívabb időszakával esett egybe. Azt, hogy 1946 elején még mennyire bizakodott az ország jövőjének jobbra fordulásában, ami saját közéleti tevékenységének is célt és értelmet adott, egyik festő barátjának írt levele is alátámasztja: „Nem olyan reménytelen a helyzet, ahogy látod és hidd el sokszor gondolok arra, olyan váratlan fordulat, javulás állhat be minden téren, amelyet emberi ésszel, logikával előre nem láthatunk. Gondolhatod, hogy magam is mennyire vágyódom már egy kis béke és csend után, és abban reménykedem, hogy a mi nélkülözéseink és szenvedéseink egy nyugodt, szép jövőnek az alapját teremtik meg és a két kisfiam, akik minden büszkeség nélkül írom, aranyos, egészséges vasgyúrók, már ebben a boldogabb korban fogják leélni békés és a mienknél valószínűleg emberibb

¹ B. Farkas Ferenc (a továbbiakban: Farkas Ferenc) 1956. október 31-én a Petőfi Párt néven újjáalakult Nemzeti Parasztpárt ideiglenes főtitkára, november 3-án pedig Bibó Istvánnal együtt a párt államminisztere lett.

² Fontosabb tisztségei a teljesség igénye nélkül: a Budapest Nemzeti Bizottság tagja, majd főtitkára (1945–1946), nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő (1945–1949), a főváros törvényhatósági bizottságának tagja (1945–1946), az Országos Nemzeti Bizottság tagja (1945–1948), az Országos Földhitelintézet elnök-vezérigazgatója (1945–1947), az Országos Szövetkezeti Hitelintézet elnöke (1947–1949), majd elnökhelyettese (1949–1952). A Parasztpárt Gazdasági Osztályának vezetője (1945–1948), Országos Intézőbizottságának, majd az Országos Vezetőségnek a tagja (1945–1948).

életüket.”³ Farkas optimista várakozását az idő nem igazolta. A diktatúra kiépülésével éppenséggel nem a béke, csend, a nyugodt, szép jövő, boldogabb kor és emberibb élet köszöntött az országra. Az elkövetkező esztendőök a politikus sorsát is megpecsételték. Közéleti karrierje rövidesen derékba tört, politikai visszavonulása pedig kis híján végzetes tragédiával végződött.

Farkas Ferencnek a „koalíciós” években, illetve az 1956-os forradalomban, majd a forradalom leverését követő politikai kibontakozási kísérletekben játszott szerepéről meglehetősen sokat tudunk, ez azonban nem mondható el visszavonulásának körülményeiről, belső emigrációja alatti szakmai tevékenységéről, majd a politikába történő újbóli bekapcsolódásának közvetlen előzményeiről.⁴ Jelen tanulmányban Farkas Ferenc irathagyatékának eddig feltáratlan dokumentumaira, a kortársak visszaemlékezéseire és a szakirodalomra támaszkodva, a politikus visszavonulását elemzem, melynek fókuszában öngyilkossági kísérlete áll. Arra keresem a választ, mik vezettek a politikus súlyos pszichés reakciójához.⁵

³ B. Farkas Ferenc Hagyatéka (a továbbiakban: BFFH.) Farkas Ferenc levele Polónyi (sic!) [helyesen: Polóny] Elemérnek, 1946. március 14. (A Farkas által írt levelek a család tulajdonában lévő hagyatékban gépiratmásolatban és aláírás nélkül maradtak fenn, ellenkező esetben ezt külön jelzem.)

⁴ Farkas Ferenc életútjához lásd CSICSKÓ Mária: Egy igaz polgár a Parasztpártban. B. Farkas Ferenc. *Valóság*, 1991/1. 64–85. (A továbbiakban: CSICSKÓ, 1991.) – B. Farkas Ferenc szócikke: In: *Az 1947. szeptember 16-ra Budapestre összehívott Országgyűlés Almanachja, 1947. szeptember 16 – 1949. április 12.* Főszerk. MARELYN KISS József – VIDA István, szerk. HORVÁTH Zsolt – HUBAI László. Budapest, Magyar Országgyűlés, 2005. 114–115. – „*Aki nem ír, hanem úr.*” *Bisztrai Farkas Ferenc emlékezete. Tanulmányok, visszaemlékezések, dokumentumok.* Szerk., s. a. r., jegyz. készítette FARKAS Judit. Budapest, Ráció, 2007. (A továbbiakban: „*Aki nem ír, hanem úr.*”) – FARKAS Judit Antónia: A budapesti belga követség menedékében. B. Farkas Ferenc és Maléter Pálné menedékkérelme 1956 novemberében. In: *VERITAS Évkönyv 2015.* Szerk. UJVÁRY Gábor. Budapest, Magyar Napló–VERITAS Történetkutató Intézet, 2016. 227–242. (A továbbiakban: FARKAS, 2016.) – Az NPP történetével és a parasztpárti politikusokkal foglalkozó visszaemlékezések, legújabb szakmunkák közül a következőkre támaszkodtam: VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár Oral History Archívum 50. Interjú Zsigmond Gyulával. Készítette Körösenyi András, 1987. I–II. (A továbbiakban: VERITAS OHA.) – SZEREDI Pál: *A Parasztpárt két évtizede. A Nemzeti Parasztpárt története 1939–1960.* Pilisszentkereszt, Barangoló, 2014. (A továbbiakban: SZEREDI, 2014.) – Uő.: *Megcselekedte, amit megkövetelt a haza. Egyéni és nemzedéki korrajz a huszadik század magyar történelméből. Kovács Imre élete és kora.* Pilisszentkereszt, Barangoló, 2013. (A továbbiakban: SZEREDI, 2013.) – PAPP István: *A magyar népi mozgalom története, 1920–1990.* Budapest, Jaffa, 2012. 179–210. – Uő.: Veres Péter megkésített tiltakozása: *A paraszti jövődő és az állambiztonság.* In: Uő.: *Szemek a láncokban. Játzmák a magyar állambiztonság történetében.* Budapest, Jaffa, 2015. 169–185. (A továbbiakban: PAPP 2015a.) – Uő.: Illyés Gyula és az ÁVH – A költő és a politikai rendőrség 1945 és 1956 között. In: Uő.: *Szemek a láncokban. Játzmák a magyar állambiztonság történetében.* Budapest, Jaffa, 2015. 84–118. (A továbbiakban: PAPP 2015b.)

⁵ Itt köszönöm meg dr. Környey Edit, neurológus, pszichiáter és addiktológus, valamint dr. Kónya Gyöngyvér pszichiáter, neurológus és pszichoterapeuta szakmai segítségét.

„A NEMZETI PARASZTPÁRT VEZETŐSÉGÉBŐL VALÓ KIMARADÁSOM KÜLÖNÖSEBB HIÁNYT NEM JELENT”

Farkas Ferenc 1948–1949-ben mondott le politikai és közéleti tisztségeiről, ezt követően pedig öngyilkosságot kísérelt meg, de életben maradt és felépült. Depressziója és önmagával való meghasonlása nem egyik napról a másikra, hanem a diktatúra fokozatos kiépülésének, az országban eluralkodó terrornak a következményeként alakult ki. Politikai kiábrándulásának kezdete feltehetően Kovács Imre NPP-ből való kilépésének és Kovács Béla törvénytelen, Szovjetunióba történő elhurcolásának idejére esett, még ha ez akkor nem is tudatosodott benne. 1947 elején a Parasztpárt remélt egysége és megerősödése érdekében Farkas Ferenc a párton belüli politikai polarizáció megszüntetését, a kiscgazdákkal szorosabb szövetségre törekvő Kovács Imre és a kommunistákkal együttműködő Erdei Ferenc körül tömörülő két egymással szemben álló csoport együttműködését szorgalmazta. Kovács Imre azonban nem volt hajlandó kiegyezni Erdeivel. Kovácsról a közelmúltban monográfiát közreadó Szeredi Pál értelmezése szerint Farkas Ferenc kompromisszumkészsége is közrejátszott abban, hogy a politikus 1947. február 24-én kelt levelében bejelentette a pártból való kilépését.⁶ Farkas Ferenc nyilatkozatai azt erősítik meg, hogy bár váratlanul érte és „mélyen megdöbbenette” barátja döntése, a nyilvánosság előtt a pártegységet tartotta fontosabbnak, elsőként vállalva a felelősséget a pártszakadásal fenyegető, közel egy éve tartó konfliktushelyzet kialakulásáért.⁷ Ennek ellenére Kovács Imre távozása érzékeny veszteség volt számára. Elvesztette legközelebbi szövetségesét, akivel a párt alapítása óta szorosan együttműködött, és fokozatosan

⁶ Kovács Imrének az NPP-ből való kilépésétől az emigrációjáig terjedő pályaszakaszáról bővebben: SZEREDI Pál: Kovács Imre rehabilitálása. *Magyar Szemle*, 2013/3–4. 7–23. – SZEREDI, 2013. 225–237.

⁷ „Minden parasztpártit át kellett járja az érzés, hogy e kilépéssel *komoly értéket veszítettünk*. A párt egyik alapítóját, áldozatos, bátor harcosát veszítettük el. Ha valaki fel tudja mérni a veszteséget, én tudom, aki Kovács Imrével nyolc esztendeje – a legutóbbi időkig – a legszorosabban együttműködtem. Mégis, ha a politikai bizottság másik közlésére gondolok, ami a végre megszületett pártegységet adta hírül s a két eseményt a mérleg serpenyőjébe vetem, úgy sokszorosan az *egység javára billen a mérleg*.” Farkas Ferenc: Parasztpárt előre! *Szabad Szó*, 1947. március 2. [6]. (Kiemelések az eredetiben.) Idézi: CSICSKÓ, 1991. 71. – A párt nagybudapesti taggyűlésén pedig a következőt mondta: „Láttuk, hogy milyen káros a Parasztpártra, s így a parasztságra nézve is a pártban előállott ellentét, s megegyeztünk, egységesítettük a Parasztpárt politikáját. Ebben a megegyezésbe Kovács Imre nem tudott belenyugodni. Engem mélyen megdöbbenett kilépése, de tartom és vallom, hogy személyek távozása, eltántorodása nem lehet befolyással az összparasztság érdekeire.” Veres Péter, Farkas Ferenc és Erdei Ferenc beszéde a Parasztpárt nagybudapesti taggyűlésén. *Szabad Szó*, 1947. március 8. [2]. – Farkas egyébként jó viszonyban vált el Kovács Imrétől. Ezt az is jelzi, hogy a búcsúvacsorán Farkas Ferenc is részt vett Adorján Jánossal, Erdődy Mihállyal, Jócsik Lajossal, Salamon Rác Tamással és Szabon Jánossal együtt. *A Reggel*, 1947. március 3. 8.

elszigetelődött a párt vezető testületeiben. A Magyar Közösség-per és a Kisgazdapárt hatalomból való kiszorítása a kiépülőfélben lévő egypártrendszer előjátékaént jelentős félelmet keltett az országban. A parasztpártiak számára is intő jel lehetett az, ami a koalíciós partnerrel és a Parasztszövetség tagjaival történt.

Nem tudjuk, hogy Farkas Ferenc számolt-e már ekkor a pártra leselkedő potenciális veszélyekkel. Úgy tűnik azonban, hogy a szakpolitikai feladatok egy időre elterelték ezekről a figyelmét. 1947 tavaszán a szövetkezeti törvény megszületésével megvalósulni látszott a parasztpártiak régi vágya, hogy a mezőgazdaság és a szövetkezetek ügye kerüljön a gazdaságpolitika homlokterébe, ez pedig Farkas karrierje számára újabb kihívásokat jelentett.⁸ 1947 augusztusában Tildy Zoltán köztársasági elnök kinevezte az Országos Földhitelintézet (a továbbiakban: OFI) és az Országos Központi Hitelszövetkezet fúziójából létrejött hitelszövetkezeti csúcyszerv, az Országos Szövetkezeti Hitelintézet (a továbbiakban: OSZH) elnökének, és munkája elismerése jeléül megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjét. Új posztján a mezőgazdaság, a parasztgazdaságok és a szövetkezetek hitelellátásának megszervezését, a régi és új földtulajdonosok pénzügyi megerősítését, a takarékoság és a takaréketek népszerűsítését célul tűzve ki, határozott vízióval látott a munkához.⁹

Az 1947-es úgynevezett „kékcédulás” választásokat követő hónapokban azonban mind több jel mutatott abba az irányba, hogy az önálló parasztpárti politika képviselete egyre kevésbé valósítható meg, veszélybe kerül a paraszti magántulajdon és helyette a szovjet kolhozrendszer kerül bevezetésre. Feltehetően ezek is közrejátszottak abban, hogy bő egy évvel Kovács Imre kilépését követően az NPP VI. Országos Nagygyűlésén megválasztott Országos Vezetőség alakuló ülésén, 1948. április 13-án – annak ellenére, hogy beválasztották a testületbe – Farkas lemondott tagságáról. Veres Péter pártelnöknek írt diplomatikus levelében a következőkkel indokolta viszszalépését: „[...] gazdaságpolitikai tevékenységem olyan természetű, ami százszáza-

⁸ Vö. „*Aki nem ír, hanem úr.*” 164–165.

⁹ Egy évvel korábbi nyilatkozata feltehetőleg nem veszített érvényességéből, és továbbra is azt remélte, hogy a hazai szövetkezetek segítségével Magyarország húzóágazata lehet a mezőgazdaság és megvalósulhat Somogyi Imre „kert-Magyarország” álma: „[...] Magyarország geopolitikai helyzete és adottságai alkalmassá teszik arra, hogy Európa gyümölcsös és veteményes kertje legyen. Ehhez kellenek a népi alapokon nyugvó szövetkezetek és a közösségi érzéssel és gyakorlati érzéssel bíró emberek.” A széles népi alapokon nyugvó szövetkezeteké a jövő. Farkas Ferenc előadása a szövetkezetekről. *Szabad Szó*, 1946. május 5. 3. – Farkas Ferenc kitüntetése. *Szabad Szó*, 1947. június 14. 1. – FARKAS Ferenc: A jól kiépített szövetkezeti rendszer demokráciánk szilárd gazdasági alapja lehet. Az OSZH gondoskodik a szövetkezetek és az egész mezőgazdaság olcsó és bőséges hitelellátásáról. *Szabad Szó*, 1947. augusztus 14. [2.] – Gazdasági hírek. Megalakult a hitelszövetkezetek csúcshintézete. *Magyar Nemzet*, 1947. augusztus 13. 2.

lékos jelenlétet kíván. Úgy érzem, hogy a Nemzeti Parasztpárt vezetőségéből való kimaradásom különösebb hiányt nem jelent, azonban gazdasági posztomon nagy szolgálatoakat tehetek pártunknak és az egész magyar parasztságnak. Erre való tekintettel szíveskedjék lemondásomat tudomásul venni, és amidőn arról biztosítom Elnök urat és a párt vezetőségét, hogy minden energiámmal és minden tudásommal a jövőben is a parasztság és a párt ügyét kívánom szolgálni, jó és eredményes munkát kívánok a Párt vezetőségének.”¹⁰ Farkas Ferenc szavai azt sugallják, hogy azt érezhette, hogy az NPP politikájának alakításába már nincs érdemi beleszólása. A Parasztpárt központi lapja, a *Szabad Szó* a lemondással kapcsolatban szűkszavúan annyit közölt, hogy „a Párt gazdasági szakemberét gazdaságpolitikai munkakörében” kívánják „fokozottabban foglalkoztatni”.¹¹

A bejelentés politikai körökben némi meglepetést keltett. A *Magyar Nemzet* másnapi számában két ízben is foglalkozott a hírrel. Míg a lap első oldalán azt közölte, hogy a párt újjáalakult vezetősége elfogadta Farkas Ferenc lemondását, addig az utolsó oldalon már azt is felvetette, hogy a politikus valójában nem önszántából távozott, hanem kihagyták a vezetőségből.¹² (Farkas a párt gazdasági osztályának éléről 1947-ben távozott. Posztját Erdei Ferenc főtitkár helyettese, a jogi végzettséggel rendelkező Tóth Endre vette át.) A pártot 1945-től a legfontosabb döntéshozatali testületekben képviselő politikus rövidesen az Országos Nemzeti Bizottságban és az Országgyűlés Politikai Bizottságában viselt tagságáról is lemondott. Az Országgyűlésben a Közgazdasági és Közlekedési Bizottságban folytatta munkáját.¹³

Hogy a háttérben pontosan mi játszódott le, és mi állt valójában Farkas döntése mögött, nem tudjuk. Ezzel kapcsolatban egyelőre csak feltételezésekre támaszkodha-

¹⁰ BFFH. Farkas Ferenc levele Veres Péternek, é. n. A dokumentum azt követően került elő a politikus irathagyatékából, hogy annak leiratát Szeredi Pál rendelkezésemre bocsátotta. Itt köszönöm meg segítségét. Vö. SZEREDI, 2014. 349.

¹¹ Főtitkárrá Erdei Ferencet, főtitkárhelyettesé Nánási Lászlót és Tóth Endrét választotta a Nemzeti Parasztpárt Országos Vezetősége. A Végrehajtó Bizottság tagjai: Czéh József, Darvas József, Erdei Ferenc, Gém Ferenc, Nánási László, Szabó Pál, Székely Béla, Tóth Endre, Veres Péter. *Szabad Szó*, 1948. április 15. 2.

¹² *Magyar Nemzet*, 1948. április 16. 1., 3.

¹³ BFFH. Farkas Ferenc levele Nagy Imrének, [1948. április ?] és Szakasits Árpádnak, [1948. április ?] Közölve: Dokumentumok. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 189. – BFFH. Az Országos Nemzeti Bizottság Főtitkársága levele Farkas Ferencnek, 1948. április 22. – Formális üléssel az országgyűlés ismét munkába kezdett. *Magyar Nemzet*, 1948. április 27. 3. – Az országgyűlés 63. ülése 1948. évi április hó 27-én. In: *Az 1947. évi szeptember hó 16-ára összehívott Országgyűlés naplója. Hiteles kiadás. Negyedik kötet. 61–90. ülés (1948. márc. 15–1948. dec. 10.)*. Budapest, Magyar Országgyűlés, 1949. 70. – Farkas nagyfokú elfoglaltságára hivatkozva már 1946. december közepén lemondott a budapesti törvényhatóságban betöltött tagságáról. Vö. Új parasztpárti városatyák. *Szabad Szó*, 1946. december 15. 2.

tunk. A politikus háttérbe vonulása összefügghetett azzal, hogy 1948 elején Veres Péter pártelnöki pozíciója meggyengült, és az NPP április 4–5-i Országos Pártgyűlésén azok a kommunistákkal szoros együttműködésre törekvő párttagok, Erdei Ferenc és hívei kerültek kulcspozíciókba, akiket Kovács Imre és szövetségesei – köztük Farkas Ferenc is – 1946-ban ki akartak szorítani a párt vezetéséből és apparátusából.¹⁴ Farkas Ferenc legközelebbi szövetségese, Kovács Imre távozását követően hiába próbált alkalmazkodni a megváltozott erőviszonyokhoz és a „harmadik út” politikája mellett kitartani, kisebbségben maradt az NPP marxista szemléletű képviselőivel szemben. A politikus korábbi megnyilatkozásait ismerve feltételezhető, hogy nem csak a személyi konfliktusok, nézetkülönbségek és a párton belüli erőviszonyok átrendeződése játszott szerepet döntésében, hanem a diktatúra kiépülésének visszafordíthatatlan folyamatához asszisztáló parasztpárti politikával sem tudott azonosulni. A Farkas Ferencre bízott felelősségteljes és nagyszabású gazdaságpolitikai feladatok valóban teljes embert kívántak, így akármi is előzte meg döntését, igen hihető magyarázatnak tűnt, hogy ezek miatt vonul ki a pártpolitikából.

Feltehetjük a kérdést, hogy a politikus miért nem lépett ki a pártból, mint Kovács Imre, és miért nem mondott le a mandátumáról, mint Illyés Gyula 1948 őszén.¹⁵ Velük ellentétben, ő úgy gondolhatta, hogy ameddig posztján maradhat és nem lehetetlenül el, tevékenysége nem jár teljes önfeladással, az NPP gazdaságpolitikusaként tenni tud a parasztságért és a közösségért, marad a pártban, a ciklus végéig megtartja mandátumát, és befejezi a megkezdett munkát. Ha meg is fordult a fejében a pártból való kilépés gondolata, Kovács Imre 1947 novemberi emigrálása fokozott óvatosságra inthette. A kilépés, a hatalommal való legkisebb konfrontálódás nemcsak egzisztenciális ellehetetlenülést, hanem akár megtorlást is maga után vonhatott volna. Az ő esetében ráadásul a külföldi emigráció alternatívája sem jöhetett volna szóba.¹⁶ Idős és beteg szüleit, akik a háború befejezése előtt minden ingó és ingatlan

¹⁴ PAPP, 2015. 169–185.

¹⁵ Illyés Gyula már 1946 elején megírta a párt vezetőségének, hogy visszavonul és lemond képviselői mandátumáról, írói tevékenységének szenteli az idejét, de rábeszélétk, hogy maradjon. Bár 1947-ben újra képviselővé választották, a napi politikában már nem vett részt. Vö. ILLYÉS Gyula: *Naplójegyzetek 1946–1960*. Szerk. ILLYÉS Gyuláné. Budapest, Szépirodalmi, 1987. 32., 47–48. (A továbbiakban: ILLYÉS, 1987.) – PAPP 2015b.

¹⁶ Vö. CSICSKÓ, 1991. 72. – Farkas Ferenc parasztpárti gazdaságpolitikus barátja, Kárász Arthur – aki végül családjával elhagyta az országot – saját tapasztalataira alapozva azt írta visszaemlékezésében, hogy sokkal nehezebb volt azoknak a disszidálást választani, akik viszonylag jól kerestek és kényelmesen éltek, mint azoknak, „akik már mindenüket elvesztették, állást, fizetést, mindenüket”. KÁRÁSZ Arthur: *80 év a Föld körül*. Budapest–Párizs, Bethlen Gábor–Irodalmi Újság, 1990. 111.

vagyonukat az erdélyi Szászrégenben hagyva Budapestre utaztak és többé nem tértek vissza otthonukba, nem hagyta volna magukra.

A konfliktusok és nézetkülönbségek ellenére – paradox módon – a Parasztpártnak sem állt érdekében, hogy Farkas Ferenc elhagyja a pártot: szükségük volt a gazdaságpolitikus széles körű, a közigazgatás újjászervezése, a gazdasági és szellemi újjáépítés, a hiperinfláció megfékezését elősegítő pénzügyi stabilizáció és a szövetkezetpolitika terén már bizonyított menedzserpolitikai szakértelmére és a válságkezelés terén szerzett tapasztalataira. Ez lehet az egyik magyarázata annak, hogy az NPP Végrehajtó Bizottsága 1948. július 8-án megbízta Farkas Ferencet az újonnan megalakult Gazdaságpolitikai Bizottság elnöki feladataival, de emellett a párt vállalatainak felszámolásakor is számítottak gazdasági hozzáértésére.¹⁷

A fennmaradt dokumentumok és a visszaemlékezők egybehangzó véleménye szerint Farkas higgadt, udvarias, a vitákat mederben tartó és konszenzusra törekvő tárgyalási stílusát, felkészültségét, konstruktív javaslatait és gyakorlati érzékét mindenki respektálta. Granasztói Pál építész, író például a következőt írta róla: „kedvesebb, jószándékúbb, energikusabb közéleti embert, az értelmesség, az éles, gyors gondolkodás ilyen fokán nem ismertem.”¹⁸ Szakértelmét a kommunisták is elismerték. Ennek tudható be, hogy állítólag több ízben felmerült pénzügyminiszteri jelölése, ezt azonban Farkas határozottan visszautasította. 1946-os jelölésével kapcsolatban Ottlik Géza levelének részletét érdemes idézni, melynek szellemes sorai Farkas személyiségének és politikusi magatartásának szimpatikus vonásait is megvilágítják: „Kedves Ferkóm, kerestelek, gratulálni akartam, mert úgy hallom megkínáltak egy bársonyszékkel és nem ültél bele. Ha így történt, tökéletesen rád vall: egész életedet másképpen intézted, mint mások s ebben sem követed a hazánkban szokásos eljárást, mert azt már hallottam, hogy valaki nem akart fölkelni egy ilyen székből, de hogy ne akarjon beleülni, arra nincsen példa kevésszámú, nyolc–tíz milliónyi honfitársunk között. Mindig megörvendezett magatartásoddal; egyébként Magyarországnak majd akkor gratulálok, ha egyszer elfogadod ezt az ülőhelyet, ami-

¹⁷ BFFH. Erdei Ferenc levele Farkas Ferencnek, 1948. július 12. – BFFH. Erdei Ferenc levele Farkas Ferencnek, 1948. szeptember 24. – BFFH. Farkas Ferenc levele az NPP Országos Központjának, 1950. január 6. – BFFH. Farkas Ferenc nyilatkozata, 1956. szeptember 12. – Farkas Ferenc irathagyatékának dokumentumai szerint a Budai Általános Takarékpénztárnak, valamint a Termelő és Értékesítő Népi Szövetkezetnek volt a párt által megbízott felszámolója.

¹⁸ GRANASZTÓI PÁL: *Alakok, álmok*. Budapest, Szépirodalmi, 1974. 32. – Vö. BFFH. Haller László levele Farkas Ferencnek, 1945. július 11. Közölve: Dokumentumok. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 127. – VERITAS OHA 50. I. 203–204. – „Elder statesman” Horváth János országgyűlési képviselővel, volt politikustárssal, közgazdászprofesszorral Farkas Judit beszélget. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 13–22.

nél a Mignon [kávéház – F. J. A.] teraszának kis vasszékei persze kényelmesebbek voltak.”¹⁹

Jóllehet országgyűlési mandátumát a ciklus végéig megtartotta, és az OSZH elnöként is tovább folytatta munkáját, köz- és sajtószerelplesei az 1947 végéig tartó időszakhoz képest látványosan lecsökkentek. Csicskó Mária összegzését idézve, „1948 februárja és 1949 januárja között elmondott parlamenti beszédeinek tanúsága szerint Farkas Ferenc nem vétett a koalíciós partnerségből fakadó követelményekkel szemben. Nem szolgálai módon ugyan, de azonosult a kormánypolitikával és támogatta a beterjesztett törvényjavaslatokat. Felszólalásainak azonban továbbra is szembeszökő jegye maradt, hogy létező és megoldásra váró problémákra igyekezett felhívni a hatalmi tényezők figyelmét.” Ennek ellenére aggodalommal tölthette el, és saját tevékenységével kapcsolatban is belső feszültséget okozhatott benne, hogy a kommunisták egyre kiszolgáltatottabb szerepkörbe kényszerítik a Parasztpártot és a koalíciós partnereket. A terror félelmet keltő légköre őt is mindinkább elbizonytalanította.

Farkas pártpolitikai tisztségétől való megválása egyértelműen jelzi, hogy tisztában volt vele, hogy körülötte is fogy a levegő. Ekkor már javában zajlott az NPP meghatározó és az MKP-vel érdemi együttműködésre nem hajlandó politikusainak ellehetetlenítése és kiszorítása. A párttagokat nemcsak politikai véleményük, megnyilatkozásaik miatt, hanem gazdasági visszaélések vádjával is felelősségre lehetett vonni, és ki lehetett zárni a pártból. Az NPP Intéző Bizottsága 1948. február 25-én arról határozott, hogy az Ellenőrző Bizottság egy gazdasági szakértő bevonásával „anyagi és gazdasági természetű ügyekre is terjessze ki hatáskörét és éljen ellenőrzési jogával.” Elképzelhető, hogy Farkas Ferenc a határozatot egy ellene is felhasználható fenyegetésként értelmezte, és ez is közrejátszott abban, hogy a párt vezetőtestületeiből kilépett. Persze az is lehet, hogy ő is helyeselte a pártban tapasztalható gazdasági visszaélések elleni fellépést, és példát akart mutatni, ezért még aznap levelet írt a bizottság elnökének, hogy vele, mint a párt (akkor még) első számú gazdasági vezetőjével kezdjék az átvilágítást: „Szíveskedjék az ellenőrző vizsgálat megejtésénél anyagi viszonyaimat, vagyoni helyzetemet, jövedelmemet, életmódomat és

¹⁹ BFFH. Ottlik Géza levele Farkas Ferencnek, 1946. július 20. Közölve: Dokumentumok. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 142. Farkas Ferenc 1945–1946-ban segített Ottlikot álláshoz juttatni. Vö. Magyarázó jegyzetek a dokumentumokhoz. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 22. (14.) – Nánási László, aki meg lehetős ellenszenvvel viseltetett párttársa iránt, azt írta visszaemlékezéseiben, hogy 1947-ben is felmerült Farkas pénzügyminiszteri jelölése. NÁNÁSI László: *Emlékezetből*. Budapest, Kossuth, 1983. 247. – CSICSKÓ, 1991. 71, 83. (40. jegyzet.) – (Ifj.) Farkas Ferenc szóbeli közlése (2020. november 10.) szerint Rákosi Mátyás 1949-ben magához hívatta édesapját, hogy újra felajánlja neki a pénzügyminiszteri posztot. Vö. GYÖRFFY Miklós: Keresztapám emlékezete. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 122. Utóbbi adatok tisztázásra szorulnak.

minden gazdasági ügygel kapcsolatos gessziómat felülvizsgálni. Javasolom továbbá, hogy ugyanilyen szigorú ellenőrzés terjesztessék ki a Parasztpárt minden gazdasági ügyeivel kapcsolatos olyan személyre, akik a Párt gazdasági ügyeivel akár közvetve, akár közvetlenül kapcsolatban voltak.”²⁰

Ahogy azt Körösényi András és Csicskó Mária a Petőfi Pártról írt tanulmányukban összefoglalták, „1948 decemberében az NPP értelmiségének politikai megrostálása is utolsó szakaszába érkezett, valamennyiüket felülvizsgálat alá vonták, és ezeket zártak ki ekkor. A szuverén értelmiségi tudattal bíró elit eltűnése a politika színpadáról 1947 legelejétől folyamatosan tartott (Keresztury Dezső, Bibó István). Egy részük emigrált (Dabasi-Schweng Loránd, Szabó Zoltán), mások Illyés Gyulához hasonlóan maguk vonultak ki a politikából (1948 szeptember), és voltak, akiket a pártvezetőség hívott vissza (Jócsik Lajos, Kovács Máté).”²¹ Farkas Ferenc azok közé tartozott, akik ugyan kitöltötték országgyűlési mandátumukat, mégis a visszavonulás mellett döntöttek. Társutas párttársaival, például Veres Péterrel, Erdei Ferencel, Majláth Jolánnal, Darvas Józseffel, Szabó Pállal, Nánási Lászlóval, Gém Ferencel, Czéh Józseffel és Tóth Endrével ellentétben neve nem szerepelt a Magyar Függetlenségi Népfrent országgyűlési listáján, és nem került be az 1949. június 8-án felálló Országgyűlés tagjai közé. Bár ezt egyelőre forrásokkal nem lehet alátámasztani, feltehetően ő döntött úgy, hogy nem kíván asszisztálni az egypártrendszer legitimáló Országgyűlés munkájához. Néhány héttel később, június 29-én az NPP alapításának 10 éves évfordulója alkalmából rendezett jubileumi ünnepségen sem vett részt, egy udvarias táviratban mentette ki magát. 1949. szeptember 1-én pedig lemondott az Országos Szövetkezeti Hitelintézet elnöki pozíciójáról. Az Elnöki Tanács felmentését elfogadta, és ezzel egyidejűleg az intézmény elnökhelyettesévé nevezte ki.²²

²⁰ BFFH. Farkas Ferenc levele az NPP Országos Ellenőrző Bizottsága elnökének, 1948. február 25.

²¹ KÖRÖSÉNYI András – CSICSKÓ Mária: Egy harmadikutas szocializmus – utópia földközélen. A Petőfi Párt 1956–57-ben. *Századvég*, 1989/1–2. 121.

²² BFFH. Farkas Ferenc kéziratos szöveg vázlat, [1949. június ?] és levele a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának, 1949. szeptember 1. Utóbbi közölve: Dokumentumok. In: *„Aki nem ír, hanem úr.”* 190. – BFFH. Halmágyi Tibor, a Pénzügyminisztérium tanácsosának levele Farkas Ferencnek, 1949. szeptember 23. – Farkas az OSZH parasztpárti üzemszervezetének elnöki tiszteiről is lemondott. BFFH. Farkas Ferenc levele az NPP Fővárosi Szervezete Központi Titkárságának, 1949. szeptember 22.

„VÉGREHAJTOTTA AZT A SZÖRNYŰ, VAD MOZDULATOT A BERETVÁVAL.” FARKAS FERENC ÖNGYILKOSSÁGI KÍSÉRLETÉNEK KÖZVETLEN ELŐZMÉNYEI ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Köztudomású, hogy a kommunistákkal való együttműködést fenntartásokkal kezelő vagy elutasító parasztpárti politikusok kevésbé voltak céltáblái a Rákosi-korszak törvénytelenégeinek, jóllehet mai napig nem rendelkezünk pontos adatokkal az ellenük indított nyomozásokról és perekről. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az államvédelem ne tartotta volna őket szemmel és ne lettek volna kitéve gyanakvásnak, megfélemlítésnek és üldöztetésnek. Voltak, akik az egyre elhatalmasodó terror légkörében a rájuk nehezedő pszichés nyomás miatt összeroppantak. Adorján János, az Újjáépítési Minisztérium egykori parasztpárti államtitkára a főnöke Nyugatra távozása miatt indult nyomozás során, 1949. decemberben kihallgatása során kiugrott az ötödik emeletről, és szörnyethalt.²³ Adorján tragikus halála sokakat megijesztett, és a Kovács Imre táborához tartozó szakpolitikussal baráti viszonyban lévő Farkas Ferenc alig másfél hónappal későbbi öngyilkossági kísérletéhez is nagyban hozzájárulhatott.

A politikai rendőrség Kovács Imréhez, Veres Péterhez és más parasztpárti politikushoz hasonlóan Farkas Ferencet is figyelte, és adatokat gyűjtött róla. Ezt az is alátámasztja, hogy rá is nyitottak személyi dossziét. Ennek tartalmát azonban sajnálatos módon nem ismerjük, mert az aktákat a politikus 1966-ban bekövetkezett halálát követően megsemmisítették. Farkas Ferenc megfigyelésére ma már csak az ÁBTL-ben található operatív nyilvántartó kartonok utalnak. Az egyik, 1950. augusztus 24-én kelt kartonon rövid összefoglalóként a következő szerepel: „Mint NPP képviselő aktív tevékenységet fejtett ki az NPP jobb szárnyán. Nyíltan jobboldali politikát folytatott és lázított a baloldali blokk ellen. Kapcsolatban áll az úgynevezett »népi írók« csoportjával. Kovács Imrével kapcsolata /le nem ellenőrzött jelentés alapján szerepel.”²⁴

²³ Adorján János (1900–1949) az NPP nemzetgyűlési képviselője, 1945–1946-ban az Újjáépítési Minisztérium politikai államtitkára, a *Magyar Mezőgazdaság* című hetilap alapítója és 1948-ig főszerkesztője. 1947-től az Országos Földművelési Tanács alelnöke. In: *Az 1945. évi november 29-re Budapestre összehívott Nemzetgyűlési Almanach. 1945. november 29.–1947. július 25.* Főszerk. VIDA István, főszerkesztő-helyettes KISS József, szerk. HORVÁTH Zsolt – HUBAI László. Budapest, Magyar Országgyűlés, 1999. 14–15. (A továbbiakban: *Nemzetgyűlési Almanach, 1945.*)

²⁴ ÁBTL–2.2.1. I /14. 6. 59–60. – További kartonok: ÁBTL–2.2.1. I /14. 6. 51–58. – A parasztpárti politikusok 1945 utáni, a politikai rendőrség által történő megfigyeléséről lásd még PÁL Zoltán: Keresztury Dezső igazgatósága az állambiztonsági megfigyelések tükrében. In: *Lustrum. Ménesi út 11–13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurat.* Szerk. LACZKÓ László – TÓTH Károly –

Farkas Ferencné (a továbbiakban: F. Györffy Anna) évtizedekkel későbbi szóbeli visszaemlékezése szerint 46 éves, karrierje csúcsán túl lévő férje tudta, hogy figyelik és telefonbeszélgetéseit lehallgatják az OSZH budapesti, V. kerület Teleki Pál utca (ma: Október 6. utca) 7. szám alatti elnökhelyettesi irodájában. F. Györffy Anna szerint a megfigyelések és az Adorjással történtek egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy férje idegileg összeroppant és az öngyilkosságba menekült.²⁵

A barátok visszaemlékezései az öngyilkossági kísérlettel kapcsolatban szintén azt erősítik meg, hogy Farkas számolt azzal, hogy őt is letartóztatják. Németh László emlékei szerint az OSZH vezérigazgatójának megfigyelését és vélt letartóztatását vonatkoztatta magára: „Farkas Ferenc elmondta, mért vágta ő el, egész a nyelőcsőig a nyakát. A bankjában dolgozott Tildy [valójában Szakasits Árpád – F. J. A.] veje, akit az ÁVO megfigyelés alá vett. Ő látta a gyanús alakokat, azt hitte, őt figyelik, s hogy a kezükbe ne kerüljön, fölrohant a szülei lakására – s végrehajtotta azt a szörnyű, vad mozdulatot a beretvával.”²⁶

Bibó István évtizedekkel később, Borbándi Gyulának küldött hosszú levelében, amelyben a szerző *Der Ungarische Populismus* című, 1976-ban megjelent könyvéhez fűzött kiegészítéseket, pontosításokat, Farkassal kapcsolatban is több kiigazítást és magyarázatot közölt. A politikus öngyilkossági kísérletét hozta fel példaként arra, hogy a hatalom a parasztpártiakkal szembeni leszámolást is fontolgatta: „[...] mielőtt Rákosinak a szociáldemokraták elleni akciói megkezdődtek, minden jel szerint komolyan mérlegelte a parasztpárt, mondjuk így, centrumának vezető tagjai elleni hasonló akcióit: elsősorban Veres Péter és Farkas Ferenc látszottak kitűzött célpontokul, anyagot gyűjtöttek ellenük, követték őket, aminek az egyik következménye volt Farkas Ferenc akkortájt történt öngyilkossági kísérlete. Nem sokkal ezután azonban a veszélyes szél elfordult tőlük és a szociáldemokraták kerültek sorra.”²⁷

PÉTERFFY András. Budapest, Typotex – Eötvös Collegium, 2011. 606–610. – SZEREDI 2013. 230., 272., 274, 297–298., 326. – PAPP 2015a. – PAPP 2015b.

²⁵ F. Györffy Anna szóbeli közlése, 2000-es évek eleje. Vö. 31. jegyzet.

²⁶ NÉMETH László: Hipertónia. In: Uő.: *Magam helyett. Tanulmányok az életemről*. Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Akadémia, 2011. https://reader.dia.hu/document/Nemeth_Laszlo-Magam_helyett-7501 (2020. november 15.) – Németh emlékezetében feltehetőleg az maradt meg, hogy a köztársasági elnök veje volt az OSZH vezérigazgatója, ezért keverhette össze Szakasits Árpádot Tildy Zoltánnal. Tildy Zoltán lemondását követően 1948. augusztus 3-án Szakasitsot választották meg köztársasági elnökké. Szakasits Árpád vejére, Schiffer Pálra később még visszatértek. Vö. 45. jegyzet.

²⁷ Bibó István levele Borbándi Gyulának, 1978, június. In: *Bibó István (1911– 1979). Életút dokumentumokban*. Szerk. LITVÁN György – S. VARGA Katalin. Budapest, 1956-os Intézet–Osiris–Századvég, 1995. 674.

Azt, hogy Farkas Ferenc mennyire beszűkült és rossz pszichés tudatállapotban lehetett öngyilkossági kísérlete előtt és után, mennyire rettegett attól, hogy családjának – 5 és 6 éves fiainak – baja eshet,²⁸ őt pedig letartóztatják, Illyés Gyula 1950. eleji naplóbejegyzései is érzékletesen alátámasztják. A barátját a kórházban naponta meglátogató író szaggatott sorai szerint Farkast közvetlenül gégeműtétét követően is üldözési mánia és tévképzetek gyötörték, kezelőorvosai pedig attól tartottak, hogy ismételten kárt tesz önmagában. A beteg sem a Rókus Kórházban,²⁹ sem a Pázmány Péter Tudományegyetem Orr-, Gége- és Fülklinikáján,³⁰ ahova február 14-én átszállították, nem érezte magát biztonságban: „*Február 11–18 [...] 13. [...] Este 6-kor olvasás [...] most telefonált Panni,³¹ Feri öngyilkossága. Két csuklóját, torkát vágta át. Megyek rögtön [...] Gégeosztály. Bent Panni. A terem! Túlfűtött. A kanulön át hörgő betegek. Ferit most hozták ki. Csók. Riadt tekintet. Elrabolják gyerekeit, őt. Van-e méreg? Meg kell halni. Csitítás. Első írásával³² engem kért: bennem tehát bízik? Igen. Du. 3-kor történt szülei lakásán. Intézkedés: vigyázzanak rá, még nem tett le róla. [...] *Kedd. 14. [...] a Rókus-kapuban. P. késik. Be. A téveszme tovább. Neki magyarázom okát. Kényelmes élet, hirtelen rengeteg munka, fék nélkül, egy éve csönd, most fordul át ciklikusra. Dr. Réti³³, aki operálta. Nyugodtabb: ha fent van, nem viszik el. Cigarettazni akar. Semmiképpen! [...] Dr. Réti csak operálni tud. Teljesen értetlen a lelki ok iránt. »Kettős ápolás, azért zavarom főorvos urat.« Bemutatása**

²⁸ Farkas számára nagyon fontosak voltak gyerekei, barátainak mindig büszkén mesélt róluk leveleiben. Festőművész barátjának három évvel öngyilkossági kísérletét megelőzően a következőt írta: „Pannival együtt jól vagyunk. Két kis fiam erős, egészséges, vasgyúró és ha a napi hajszából hazaérkezem, a legnagyobb örömöm és szórakozásom, amikor felmáznak az ölembe és ők játszanak velem.” BFFH. Farkas Ferenc levele Polóny Elemérnek, 1947. január 14. – A gyerekeknek azt mondták, hogy édesapjuk autóbalesetet szenvedett, ezért kellett hosszabb ideig kórházban lennie. Rövidesen azonban ők is tudomást szereztek arról, hogy mi történt valójában. Ez lehet a magyarázata annak, hogy Farkas Ferenc idősebbik fia mai napig traumatikus élményként emlékszik vissza a történetekre. (Ifj.) Farkas Ferenc szóbeli közlése, 2020. december 10.

²⁹ A Szent Rókus Kórház Budapesten, a VIII. kerületi Gyulay Pál utca 2-ben volt található. Mai címe: Gyulay Pál utca 2–4.

³⁰ Az Orr-, Gége- és Fülklinikát az intézmény igazgatója, dr. Germán Tibor professzor után Germán Klinikának is nevezték. A budapesti intézmény a VIII. kerületben, a Szigony u. 36-ban volt található. Az intézmény mai neve: Semmelweis Egyetem Fül-Orr-Gégészeti és Fej-Nyaksebészeti Klinika.

³¹ Farkas Ferencné Györfly Anna (1915–2006) grafikusművész, gyermekkönyv-illusztrátor. A naplóban a keresztnéve (Pannu, Panni) P. rövidítéssel is szerepel. Róla bővebben: FARKAS Judit Antónia: *Mosó Masa és barátai. F. Györfly Anna (1915–2006) grafikusművész*. Szerk., FARKAS Judit Antónia. Budapest, Line&More–Magvető, Budapest, 2016. (A továbbiakban: *Mosó Masa és barátai*.)

³² Mivel hangszálait is átvágta, és sokáig nem tudott beszélni, eleinte írásban kommunikált környezetével. Erre utalhat Illyés Gyula megjegyzése.

³³ Dr. Réthi Aurél (1884–1976) 1945-től 1967-ig, nyugalomba vonulásáig a budapesti Rókus Kórház fül-orr-gége osztályának vezető főorvosa volt.

Feri múltjának. Meg kell szüntetni a kiváltó okot. De ha az nincs meg! S ha nem tudjuk megszüntetni! [...] Du. Panni telefon. Réti azt mondta Pistának³⁴, nem maradhat, mert lelki ápolás is stb. Szanatóriumba, de ő majd kezeli. (Keresni akar?) Pista erre Kralovánszkynek³⁵ a Germán Klinikára. De Feri fél. Nem is merik neki megmondani. [...] 15. Szerda. [...] Reggel be. Feri még mindig nyugtalan. Rablók kint? Vigyázz! [...] Február 18. Szombat. [...] Lukács³⁶ elvitt autóján a Germán Klinikára Ferihez. [...] Angyal³⁷, Trudi³⁸ elbeszélése után felállítja: paranoia. Bár paralízis volna!”³⁹

A családtagok és barátok mellett Farkas Ferencet orvosprofesszor barátja, a Pécsi Orvostudományi Egyetem Ideg- és Elmeklinikájának igazgatója is meglátogatta a kórházban. Környey István⁴⁰ nemcsak barátként, hanem pszichiáterként is tájékozódni kívánt állapotáról. Fennmaradt orvosi véleménye szerint Farkas érzelmi és emlékezeti teljesítményei – fáradékonysága, nyomott hangulata és erősen beszűkült pszichotikus állapota ellenére – kifogástalanok voltak. Bár a beteg „[f]igyelme felkelhető és terelhető” volt, „önként rendszerint az öngyilkossági kísérletével és vonatkoztatásaival kapcsolatos momentumokra tér[t] vissza”. Mivel „vonatkoztatási hajlama” erős volt, és ez az „apró momentumok egyirányú túlértékelésével” társult, fennállt a veszély, hogy újra öngyilkosságot kísérel meg. A professzor ezért azt javasolta, hogy Farkas Ferenc „szakorvosi megfigyelés céljából és önveszélyes volta miatt ideg- és elmeklinika (gyógyintézet) zárt osztályán helyezendő el. Addig állandó felügyelet, nyugtatók.”⁴¹

Környey diagnózisa megerősíti Illyés Gyula laikusként lejegyzett megfigyeléseit. A vezető közéleti pozícióiból távozó, az átlagosnál érzékenyebb személyiségű Far-

³⁴ Feltehetőleg dr. Környey Istvánról van szó. Vö. 40. jegyzet.

³⁵ Dr. Kralovánszky Zoltán (1909–1984) fül-orr-gégész szakorvos, becenevén Kraló, Farkas Ferenc jó barátja.

³⁶ Lukács György (1885–1971) filozófus, 1950-ben országgyűlési képviselő.

³⁷ Dr. Angyal Lajos (?–1988), a Róbert Károly körúti Kórház pszichiátere.

³⁸ Gothár Lajosné dr. Wohlmuth Gertrud (1916–2005) csecsemő- és gyermekszakorvos, Farkasék barátja.

³⁹ ILLYÉS, 1987. 313–319. (Kiemelések az eredetiben.)

⁴⁰ Dr. Környey István (1901–1988) ideg- és elmeorvos, agysebész, neuropatológus. 1947-től 1972-ig a pécsi elme- és idegklinikai igazgatója. Farkas Ferenc az 1920-as évek óta baráti kapcsolatban állt vele. Fennmaradt levelezésük szerint Farkas Ferenc az OSZH elnökeként – politikai kapcsolatait latba vetve – segítette Környey kérésére pénzt szerezni, hogy a pécsi ideg- és elmeklinikán kialakítsanak egy korszerű idegsebészeti osztályt. BFFH. Dr. Környey István levelei Farkas Ferencnek, 1947. augusztus 13., november 26., december 21., 1948. május 31. – BFFH. Farkas Ferenc levele Tolnai Gábornak, 1948. június 10., – BFFH. Tolnai Gábor levele Farkas Ferencnek, 1948. június 11. – BFFH. Farkas Ferenc levele dr. Pertorini Rezsőnek, 1961. január 23.

⁴¹ BFFH. Dr. Környey István vizsgálata és orvosi véleményezése, 1950. február 24.

kasnál „békeidőben”, ha aktív, tevékeny életformája nem változott volna meg és nem lettek volna arra utaló jelek, hogy ő is áldozatául eshet a Rákosi-diktatúra elnyomó-gépezetének, feltehetően nem jelentkezett volna az öngyilkossági kísérletet eredményező pszichotikus reakció. Elképzelhető, hogy azért szerepelt Környey diagnózisában a „sensitiv vonatkoztatási elmezavar”, és azért javasolta a beteg zárt osztályon való elhelyezését, hogy így óvja meg barátját az esetleges, további üldöztetéstől.

Kevésbé ismert, hogy a pszichiáterek több ízben nyújtottak menedéket a kórházak elmeosztályain a náci és kommunista diktatúra üldözötteinek. Környey barátja és orvoskollégája, Haitsch Emil (Moravcsik Ernő Emil unokaöccse), az Angyalföldi Elmegyógyintézet (később Róbert Károly körúti, ma Nyíró Gyula Kórház) elme- és idegosztálya férfi részlegét vezető főorvos is köztük tartozott, akit nemcsak kimagasló szakmai kvalitásai, hanem a betegei iránti humánussága, önzetlensége is nagygyá és emlékezetessé tett.⁴² Ezért is ragadt rá az „Angyalföldi Szent Emil” név. Farkas Ferenc a klinikáról – ahol szintén egyik közeli orvos barátja, az Illyés Gyula naplójában is említett Kralovánszky Zoltán kezelte – Környeynek köszönhetően kerülhetett át Haitsch osztályára.⁴³ Farkas élete végéig hálás volt a pszichiáternek. Nála keresett menedéket a forradalom vérbe fojtását követően, miután el kellett hagyania a budapesti belga követséget, de a kitűnő pszichiáter ezt követően is több ízben kezelte osztályán depresszióval és általános neurovegetatív túlérzékenységgel.⁴⁴

Azt, hogy Farkas Ferenc megfigyelésével és letartóztatásával kapcsolatos félelmei nem voltak alaptalanok, az is megerősíti, hogy az OSZH vezérigazgatóját, Schiffer Pált két és fél hónappal öngyilkossági kísérletét követően, 1950. április 24-én koholt vádak alapján letartóztatták, és börtönbüntetéséből csak 1955. novemberben szaba-

⁴² Vö. ANGYAL Lajos: Emlékezés dr. Haitsch Emilre (1895–1967). *Psychiatria Hungarica*, 2007/6. 463–464.

⁴³ Farkas 1950. február 14-től március 1-ig feküdt a Germán-klinikán. Felesége végig mellette tartózkodott a kórházban, amit az ápolásért és ellátásukért felszámított, 635 Ft-ot kitevő nyugták is tanúsítanak. BFFH. A Pázmány Péter Tudományegyetemi Orr-, Gége- és Fülklinika Igazolványa (kórházi igazolás), dr. Kralovánszky Zoltán aláírásával, 1950. március 1. – BFFH. Orr-, Gége- és Fülklinika Távozási bizonyítványa. – BFFH. Hivatalos nyugták, 1950. február 14., március 1. – Egy másik feljegyzés szerint 926 Ft-ba kerültek az 1950. március 14-ig terjedő kórházi költségek. BFFH. F. Györfly Anna feljegyzése, é. n.

⁴⁴ BFFH. Dr. Haitsch Emil levele Farkas Ferencnek, 1950. március 22. – BFFH. Róbert Károly körúti Kórház igazolványa Haitsch Emil aláírásával, 1958. március 10., április 28. – BFFH. Haitsch Emil zárójelentése, 1959. május 14. – FARKAS, 2016. 238. – Farkas Ferenc Haitsch iránti személyes háláját és baráti elismerését bizonyítja, hogy az 1960-as évek elején egy Haitsch-ot érintő orvostikai ügyben nyugdíjasként levelezni kezdett, hogy az orvoskollégák – köztük Környey István is – segítsenek bizonyítani a kiváló pszichiáter vétlenségét. BFFH. Farkas Ferenc Haitsch-üggyel kapcsolatos levelezése dr. Pertorini Rezsővel, dr. Környey Istvánnal és Gárdonyi Endrével, 1961. január–március.

dult. A szociáldemokrata politikus feleségét és gyermekeit kitelepítették Debrecenbe, apósát, Szakasits Árpádot szintén perbe fogták, és bebörtönözték.⁴⁵

1956-ban – feltehetően tavasszal vagy kora nyáron –, amikor Farkas Ferenc felkereste a börtönből szabadult Schiffer Pált otthonában, ahova nemrég költözött be családjával, barátja megérkezéséig elbeszélgetett feleségével. Farkas öngyilkossági kísérletét is szóba hozta, és elmondta Szakasits Klárának, mennyire hálás volt férje támogató magatartásáért. Azért érdemes hosszabban idézni a párbeszéd formájában lejegyzett beszélgetést, mert nem ismert más dokumentum, amelyben Farkas Ferenc maga vallott volna tettének kiváltó okairól. Ennek a traumatikus eseménynek a „ki-beszélése” komoly lelki megkönnyebbülést jelenthetett számára. Noha a beszélgetés eredetileg feltehetőleg szó szerint nem úgy hangzott el, ahogy azt Schifferné Szakasits Klára utólag lejegyezte – és ahogy az 1985-ben *Fent és lent* című visszaemlékezésében megjelent, amelyből az idézet is származik – nincs okunk megkérdőjelezni a leírtak hitelességét:

„Hat évvel később megtudtuk Farkas Ferenc tettének indítékait. Már a Nádor utcában laktunk, mikor egy nap, úgy a déli órákban a csengetésre az egyik fiam ajtót nyitott. Farkas Ferenc jött hozzánk. – Eljöttem – mondta barátságos, mosolygó arcával –, hogy Palinak megköszönjem azt, amit értem tett. Leültünk, vártuk Palit. Kölcsonösen érdeklődtünk az elmúlt években történetek felől, a gyermekekről. Aztán egyszerre Farkas Ferenc megkérdezte: – Emlékszik még a balesetemre az OSZH-nál? – Igen – feleltem tétovázva. Nem tudtam elképzelni, hova akar kilyukadni. – Sok mindent mondhatnék annak az időnek rendkívüli tanulságairól. Talán azzal kezdeném, ha Pali akkor, hogy is fejezzem ki magam, nem fordít annyi figyelmet rám, nem önt belém életkedvet ott az OSZH-nál, akkor... Tudja, nap mint nap bejött a szobámba. Beszélgettünk, s olyan légkört alakított ki, ami valóban megnyugtató. Pedig igen valószínű, hogy ő maga sem tudta, mivel kapcsolatban kellene engem megnyugtatót. Ennek ellenére szavai, magatartása, ahogy bevont a munkába... – De hát mégis miért? – kérdeztem. – Annak idején Palival annyit töprengtünk rajta, de sehogyan sem értettük. – Azt hiszem, most már meg fogja érteni – mondta nagyon halalkan. – A Rajk-ügy után arra gondoltam, hogy mi, a parasztpárt tagjai következünk. Először is Rákosi még akkor, márciusban kijelentette, hogy a »a demokratikus pártok pusztája léte tartalék az osztályellenség számára«. Azután a májusi választásokat

⁴⁵ Schiffer Pál (1911–2001) szociáldemokrata politikus, újságíró, 1945–1949 között szociáldemokrata nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő, 1948. decembertől 1950. áprilisi letartóztatásáig az OSZH vezérigazgatója. 1950-ben a katonai törvényszék halálra ítélte. Az ítéletet 1954-ben életfogytiglanira változtatták. 1956 májusában bűncselekmény hiányában rehabilitálták. Ezt követően állami vállalatok élén töltött be különféle vezetői posztokat, 1968–1973 között oslói nagykövet, majd 1976-ig ENSZ-diplomata. *Nemzetgyűlési Almanach, 1945.* 515–517.

követően minden koalíciós párt észrevétlenül eltűnt a népfrent-bizottságokkal együtt a politikai életből. Ezután következett a Rajk-per. Hát bizony én szorgalmasan és alaposan tanulmányoztam az SZK(b) Pártjának történetét. Nem hittem azokban a perekben, mint ahogy a Rajk-perben, Rajk vallomásában is kételkedtem. Aztán valahogy megtudtam, hogy a telefonomat lehallgatják. Rosszul mentek a dolgok. Pali sem volt képes egy ellenünk dolgozó, kellemetlenkedő lumpenalaknak a szűrét az OSZH-ból kitenni. Bár az illetőt lecserélték, de néhány nap múltán látogatóba visszajött a barátaihoz. Egyenruhában, ÁVH-s őrnagyként. Adorján Jánost pedig lefogták, kiugrott az emeletről. Több ízben kerültem olyan helyzetbe, hogy amikor hazulról elmentem, azt mondtam a feleségemnek: Ha nem jönnek haza, fordulj Illyés Gyulához. Soroljam tovább? Akkor arra a következtetésre jutottam, hogy most majd rövidesen a parasztpárt képviselői kerülnek sorra. Hamarább, mint a szociáldemokraták. Elviselhetetlen volt számomra az a gondolat, hogy a bíróság előtt, az egész ország előtt, a családom füle hallatára gyalázzam magam. Legfőként a családomra, feleségemre, két fiacskámra gondoltam. Őket sújtotta volna a gyalázat. Aztán pedig – tekintett rám Farkas –, de ezt már sajnos maga jól tudja, a hisztérikus éberségi kampány során az ellenséget elsősorban az MDP-ben keresték. Farkas Ferenc hirtelen felállt. Pali hazaérkezett. Baráti melegséggel üdvözölték egymást.⁴⁶

Farkas öngyilkossági kísérletével összefüggésben nem maradtak fenn egodokumentumok (napló, memoár, levél), lehetetlen tehát életének minden mozzanatát feltárni. Mint arra Illyés Gyula is célzott naplóbejegyzéseiben, rossz lelkiállapotához nemcsak az üldöztetéstől való félelem, hanem megtört karrierje és az ezzel járó életformaváltás is hozzáadódhatott. Amikor Farkast 1947 nyarán kinevezték az OSZH elnökének, ideggyógyász barátja, Környey István is gratulált karrierje „nagyszabású kibővüléséhez”, de leveléből némi aggodás is kihallatszott: „[...] akkori rövid látogatásom alkalmával láttam, hogy idegeidet és munkaidődet a régi feladatok is épp eléggé igénybe veszik.”⁴⁷ Fennmaradt a politikus irathagyatékában egy 1946. február 26-án keletkezett egyoldalas dokumentum, amely Farkas Ferenc koalíciós időszakban viselt közéleti, politikai, gazdasági és kulturális tisztségeit, szám szerint harmincötöt sorol fel, amelyek később újabb feladatokkal bővültek ki.⁴⁸

Kiterjedt köz- és szakpolitikai tevékenysége mellett kezdettől fogva minden lehetőséget megragadott, hogy önzetlenül segítsen mindazoknak, akik igazságos vagy

⁴⁶ SCHIFFERNÉ SZAKASITS Klára: *Fent és lent 1945–1950*. Budapest, Magvető, 1985. 318–320. Szakasits Klára egy dologra tévesen emlékezett: az öngyilkossági kísérlet nem Farkas OSZH-beli szobájában, hanem szülei budai, Tarcali utcai lakásában történt.

⁴⁷ BFFH. Környey István levele Farkas Ferencnek, 1947. augusztus 13.

⁴⁸ CSICSKÓ, 1991. 68. – BFFH. Feljegyzés. Közölve: Dokumentumok. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 134–135.

támogatást érdemlő ügyük elintézésében pártfogását kérték. Fiatal kora óta tetten érhetőek voltak személyiségének altruista vonásai, fontos volt számára, hogy a közjó szempontjából támogatandó és értékes ügyeket, embereket jóindulatúan felkarolja. Az OFI-elnök-vezérigazgatói, majd az OSZH-elnöki és -elnökhelyettesi irathagyatékának egy jelentős részét a Farkas Ferentől segítséget kérő barátok, parasztpártiak vagy azok rokonai, ismerősei ügyeinek (igazolás, B-lista, lakáshoz és álláshoz jutás, földbirtokrendezés és egyéb ügyek) intézésével kapcsolatos levelezések teszik ki. Ezek a nem egy esetben protezsáló közbenjárások több ezer embernek jelentettek komoly segítséget, néhányuknak pedig egzisztenciális fennmaradást és túlélést a fokozatosan kiépülő állampárti diktatúrában.

Amikor Szőnyi Istvántól a festőművész rokonai földbirtokügyének érdekében tett közbenjárását követően egy balatoni tájat ábrázoló akvarellt kapott ajándékba, Farkas Ferenc 1948. április 3-án barátjának címzett, köszönőlevelében kissé szabadkozva, a következőt írta: „Nagyon, nagyon szépen köszönöm, ha örömet akartál szerezni velem, úgy ez száz százalékosan sikerült. Ami a meghatódottságom illeti, pedig arra vonatkozóan elmesélem, hogy titkárom a 3600 sorszámot elhagyta az ügyes-bajos ügyek eredményes intézésének számolásánál. Három év óta 3600 emberen sikerült valamilyen formában segítenem, mégis rajtad kívül egyetlen esetben fordult elő, hogy egy tanítónő a nevem napjára egy fehér rózsacsokrot küldött. Most pedig Te gondoltál rám ilyen szeretettel, holott nem is tudtam tető alá hozni igazságos ügyeket. Mégis úgy érzem, hogy a művész és alkotó mindig kifejez valamit a közösség nevében és a Te képed szobám falán 3600 ember háláját fogja szimbolizálni. Nagyon köszönöm Pistám!”⁴⁹

Farkas Ferenc számára magas jövedelemmel járó közéleti pozíciói fokozott társadalmi felelősség- és kötelezettségvállalással is jártak. Irathagyatékának dokumentumai szerint mind az OSZH elnökeként, mind pedig magánemberként számos társadalmi és kulturális ügyet, intézményt és magánszemélyt támogatott. Nevelt fiává fogadott például egy parasztszármazású fiút, akinek tanulmányait, többek között dániai útját is támogatta. 1947. szeptember 1. és 1949. május 15. között 52 773,62 forintot fizetett be a Parasztpárt kasszájába adomány és párttámogatás címén.⁵⁰ Humánussága, jóindulata, legyen szó az embereknek nyújtott segítségről, tanácsról, ötletéről, személyisége legbensőbb szükségletéből fakadt, és erről a tulajdonságáról

⁴⁹ BFFH. Farkas Ferenc levele Szőnyi Istvánnak, 1948. április 3. Közölve: Dokumentumok. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 186–187.

⁵⁰ BFFH. Farkas Ferenc levelei Kardos Lászlónak, Lovassy Gyulának és Márton Bélának, 1946. július 31., 1948. február 23., március 24. – BFFH. Baranyay Attila (Farkas Ferenc titkára) levele a Dózsa György Kollégiumnak, 1947. április 10. – BFFH. Czikkollay Gyula levele Farkas Ferencnek, 1949. július 14.

még akkor sem tudott „leszokni”, amikor már nem volt pozícióban, visszavonultan, nyugdíjasként élt szentendrei otthonában, és önmagára mint „divatból kiment ember”-re⁵¹ tekintett. Ez derül ki egyik 1961-ben írt leveléből is, amelyben ismerősétől nehéz anyagi körülmények között élő, beteg barátja feleségének álláshoz juttatását kérte: „Nagyon sajnálom, hogy nem tudtam segíteni Rajtuk, úgy látszik a segítség olyan gyógyíthatatlan betegség, amiről hótig nem tudok leszokni, ill. meggyógyulni.”⁵²

Farkas Ferenc negyvenhat évesen, öt év komoly politikai és közéleti karrierrel a háta mögött azt érezhette, hogy mindaz, amiben hitt és amiért éveken át megfeszítetten dolgozott egyik napról a másikra semmivé lett, értelmét veszítette. Frusztráltságát az is fokozhatta, hogy háttérbe szorulásával párhuzamosan a pozícióvesztéssel járó negatív következményekkel is szembesülnie kellett. Példaként említhető, hogy öngyilkossági kísérlete előtt egy hónappal, a Magyar Művészeti Tanács (a továbbiakban: MMT) főtítkáráként egy némileg sértődött hangvételű levelet írt Losonczy Gézának, a Népművelési Minisztérium államtitkárának, akit még 1945 előttről, a *Szabad Szó* szerkesztése idejéből ismert. Talán ezért is engedte meg magának, hogy ne leplezze ingerültségét, amiért többszöri próbálkozás után sem tudott az államtitkárral kapcsolatba lépni: „Öt napja kísérletezem, hogy Veled telefoni összeköttetést tudjak teremteni. Tizenhétszeri próbálkozás után erről a szándékomról leteszek, és levél útján kísérlem meg az alábbi két ügy elintézését.”

Türelmetlensége nagyon is indokolt volt. Az MMT főtítkáráként azt a szóbeli üzenetet kapta Kadosa Páltól,⁵³ hogy a minisztérium kérésére az MMT oszlassa fel önmagát. Farkas erre Kodály Zoltán, a társaság külföldön turnézó elnöke távollétében nem volt hajlandó, nem tartotta volna etikusnak. Úgy gondolta, hogy Kodály a feloszlatast egy ellene irányuló „személyi és egzisztenciális merényletnek” tekintette volna, „és esetleg olyan elhatározásra jut[ott volna], ami” ítélete szerint „nem volna kívánatos”.⁵⁴ A másik ügy az MMT három, munka nélkül maradt adminisztratív alkalmazottja fizetésének elmaradt folyósítása volt. Farkas Ferenc úgy érezte, hogy főtítkárként értük is felelősséggel tartozik. A koalíciós időszak egyik legfontosabb kulturális szervezetének felszámolását karrierje újabb kudarcaként élhette meg,

⁵¹ BFFH. Fischer Péter levele Farkas Ferencnek, 1960. december 17.

⁵² BFFH. Farkas Ferenc levelei [?] Péternek, 1961. november 22., 29. (Utóbbi, eredeti gépelt levél aláírással és javításokkal.)

⁵³ Kadosa Pál (1903–1983) zongoraművész, zeneszerző és zenepedagógus, a Magyar Művészeti Tanács szakbizottságait képviselő hetes bizottság elnöke. Vö. Kadosa Pál. In: *Így láttuk Kodály Zoltánt. Nyolcvannyolc emlékezés*. Szerk. BÓNIS Ferenc. Budapest, Balassi–Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívum, 2017.⁴ 101–102.

⁵⁴ BFFH. Farkas Ferenc levele Losonczy Gézának, 1950. január 13. (Kiegészítés tőlem – F. J. A.) – Vö. A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 53/1950. (IL 10.) M. T. számú rendelete a Magyar Művészeti Tanács megszüntetéséről. *Magyar Közlöny*, 1950. február 10. 1.

hiszen fontos szerepe volt a testület létrejöttében és sikeres működésében. Annak ellenére, hogy elsősorban gazdaságpolitikusként volt ismert, a kulturális mezőben is otthonosan mozgott. Könyv- és lapkiadóként, szerkesztőként már az 1920-as évek végétől foglalkozott kultúrával, szenvedélyesen érdekelődött az irodalom és művészetek iránt, kiterjedt baráti körének egy jelentős része művészekből, írókból és költőkből állt.⁵⁵

Farkast derékba tört politikusi karrierje egzisztenciális szempontból is szorongással töltötte el. Iparművész felesége, aki 20 éves korától kezdve tíz éven át a Goldberger Textilgyár textil- és divattervezőjeként igen magas keresettel rendelkezett, 1945 után már nem dolgozott a cégnél, és két kisgyereke mellett nem tudott megélhetést biztosító, állandó jövedelemre szert tenni.⁵⁶ Farkasnak családfenntartóként nemcsak róluk kellett gondoskodnia, hanem több hozzátartozóját is ő támogatta anyagilag. Arra, hogy komoly egzisztenciális félelmei lehettek az öngyilkossági kísérlete előtt, illetve, hogy veszélyeztetve érezte családjá megélhetését, több dolog is utal. Elnökhelyettesi fizetése 1950. január 1-jétől korábbi, több helyről származó jövedelmének hozzávetőleg felére, 3300 Ft-ra apadt le. Erre hivatkozva kérte a Kálvin téri Református Egyházközség Gazdasági Hivatalát, hogy a korábbi jövedelme alapján megállapított egyházi adójának összegét (576 Ft) csökkentsék le.⁵⁷ Jóllehet „az MDP intervenciójára” az OSZH állítólag „példátlan jóindulattal” betegsége alatt is folyósította fizetését (2100 Ft), saját bevallása szerint annak négyötödét családjá létfenntartására

⁵⁵ Farkas Ferenc egész életében, így később is szívügyének tartotta a kulturális ügyek felkarolását. Vö. FARKAS Judit: *Ars Hungarica*. Bisztrai Farkas Ferenc és a két világháború közötti művészeti könyvkiadás. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 24–66. – KABDEBŐ Lóránt: Timon nyara. Bisztrai Farkas Ferenc és Szabó Lőrinc barátsága. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 83–85. – Dokumentumok. In: „*Aki nem ír, hanem úr.*” 127–128., 130., 139–140., 142., 170–171., 174–177., 187–198., 203–209., 213–215., 216–216.

⁵⁶ F. Györfly Anna – részben férje kiadói és irodalmi kapcsolatai segítségével – csak néhány év múlva kezdett el gyermekirodalmi műveket illusztrálni, és lett a (Móra Ferenc) Ifjúsági Könyvkiadó, a *Kisdobos* és a *Dörmögő Dömötör* című gyereklapok egyik, sokat foglalkoztatott illusztrátora. Az 1950-es évek második felétől és az 1960-as évek elejétől nagy részben az ő keresetének köszönhetően tudtak megélni. Vö. FARKAS Judit Antónia: A divat- és textiltervezéstől a meseillusztrációkig. F. Györfly Anna (1915–2006). In: *Mosó Masa és barátai*. 25–26. – BFFH. Farkas Ferenc levele Farkas Emminek, 1956. január 31.

⁵⁷ Országgyűlési fizetése 1948-ban 600 Ft, az OSZH elnökeként fizetése 1948. februárban nettó 5481,25 Ft volt. Egy néhány hónappal későbbi adat szerint jövedelme 1948. június 1-től lecsökkent 3000 Ft-ra, és ehhez adódott hozzá többletjelzés címén fizetése 50%-a, azaz 1500 Ft. BFFH. Az OSZH bérlapja, Farkas Ferenc 1948. februári illetményéről, é. n. – BFFH. Az OSZH Személyi Osztálya levele Farkas Ferencnek, 1948. szeptember 10. – BFFH. Farkas Ferenc levele a Kálvin téri Református Egyházközségnek, 1950. január 18.

fordította. Ehhez adódtak hozzá hónapokig tartó gyógykezelésének vártnál magasabb költségei.⁵⁸

A karrierjének tönkremenetelével párhuzamosan jelentkező pénzügyi kiadások is fokozták a jövőre vonatkozó félelmeit. Irathagyatékából megállapítható, hogy hiteltartozása mellett számos nem várt, többek között a parasztpárti vállalatok felszámolása során előállt problémával, köztartozással is szembesülnie kellett.⁵⁹ Az NPP Végrehajtó Bizottságának címzett levelében ezért arra kérte a pártot, hogy a Gazdasági Osztály 1947-es revíziója során neki megállapított 30 000 Ft-nyi összeget fizessek vissza. Az összeg feléből a Parasztpárt felszámolás alatt lévő vállalatánál, a Népi Termelő és Értékesítő Szövetkezetnél fennálló tartozását kívánta rendezni.⁶⁰ Egy hónappal később, 1950. április 11-én pedig levelet írt a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának, hogy 641 darabból álló, 20. századi modern plakettgyűjteményét felajánlja megvételre. Az a szándéka, hogy a debreceni Déri Múzeum egyben vegye meg a gyűjteményt, hosszas huzavona után végül 1951-ben teljesült.⁶¹

Hosszabb betegszabadságát⁶² követően visszatért az OSZH-ba. Ennek ellenére létbizonytalansága továbbra sem múlt el. Már egy ideje tudni lehetett, hogy az OSZH 1952. december 31-ével megszűnik, vagyontát és feladatait más vállalatok veszik át (Magyar Nemzeti Bank, Mezőgazdasági Szövetkezeti Bank, Országos Takarékpénztár). Ezért a pénzügyminiszternek írt levelében nyugdíjjogosultságának felülbírálá-

⁵⁸ Ld. 43. jegyzet. – Farkas Ferenc OSZH elnökhelyettesi fizetése az 1950. januári adatok tükrében az államtitkárok alapfizetésével volt azonos. Jövedelme tehát a bérből és fizetésből élők átlagkeresetének (652Ft) közel ötszöröse volt. HONVÁRI JÁNOS: *A hatalmi „elit” jövedelme az 50-es években*. https://archivnet.hu/gazdasag/a_hatalmi_elit_jovedelme_az_50es_evekben.html (2021. február 10.) Vö. BFFH. Farkas Ferenc levele Erdei Ferencnek, 1950. március 10.

⁵⁹ BFFH. Az Országos Központi Hitelszövetkezet Tisztviselőinek Takaré- és Hitelszövetkezete levele Farkas Ferencnek, 1948. augusztus 31. – Farkas Ferenc levele Antos Istvánnak, 1949. november 24. – Farkas Ferenc levele, 1950. január 6. – Farkas Ferenc levele az NPP Országos Központja Főtitkárságának, 1950. október 23.

⁶⁰ A tartozásra korábban, amikor még magasabb volt a jövedelme, nem tartott igényt. BFFH. Farkas Ferenc levele az NPP Végrehajtó Bizottságának, 1950. március 11.

⁶¹ A gyűjteményt tulajdonosa 20.000 Ft-ra értékelte, de azt Huszár Lajos, a Nemzeti Múzeum éremtárának igazgatója a plakettek sokszorosított mivolta miatt nem minősítette védettnek. Amikor az eladással kapcsolatos ügy megfeneklett, párttársát, az időközben vallás- és közoktatásügyi miniszterré avanzsált Darvas Józsefet is megkereste, de hozzá többszöri próbálkozást követően sem kapott időpontot, így végül írásban kérte segítségét. BFFH. Farkas Ferenc két levele a Múzeumok Országos Központjának, 1950. április 11., augusztus 22. – BFFH. Farkas Ferenc levele Balogh Istvánnak, 1950. április 11. – BFFH. Farkas Ferenc levele Darvas Józsefnek, 1950. június 27. – BFFH. Farkas Ferenc teljes, nem csak 20. századi érmeket magába foglaló éremgyűjteményének tételes listája, é. n. – BFFH. Farkas Ferenc levele Szigeti Istvánnak, 1956. március 10.

⁶² Egyelőre nem tudni, hogy mennyi ideig volt betegszabadságon, és mennyi ideig tartott teljes felépülése.

sát és nyugdíjazását kérte. Erre azért volt szükség, mert az Országos Nyugdíjintézet nem akarta elismerni az 1945 előtti, a *Szabad Szó* ügyvezető igazgatójaként eltöltött munkaviszonyát, amit politikai okok miatt nem jelentettek be. Kérését a következőkkel indokolta: „Nyugdíjba menni természetesen nem akarok, hanem képességeimmel ott szolgálom majd tovább a népi demokráciát, ahova a Kormányzat állít. Nyugdíjam megállapítását azért kérem, mert egészségi állapotom annyira megrendült, hogy kétségesnek látszik vajon 1945. november 1-től számított 10 évi tényleges szolgálatot és nyugdíjpénztári tagságot munkában és életben el tudom érni. Úgy érzem eddigi munkásságom alapján nem szerénytelen kérés leendő özvegyem és leendő két kiskorú árvám nyugdíjigényének rendezése és fentiek szerinti megállapítása.”⁶³ Farkas Ferenc nyugdíjazására végül nem került sor. 1953 nyaratól új területen, a javaslatára elinduló iskolai takarékosági program megvalósításán kezdett dolgozni az Országos Takarékpénztár kebelén belül működő Pedagógusok és Tanulók Takarékpénztára vezetőjeként.

EPILÓGUS

Farkas Ferenc öngyilkossági kísérletében egyszerre több dolog játszott szerepet: a Rákosi-diktatúra kiépülésével járó, fenyegető politikai helyzet, a félelemmel teli mindennapok (többpártrendszer felszámolása, megfigyelések, koncepciók percek), a belső és külső konfliktusok, veszteségek (pozíció, érzelmi, kapcsolati) sorozata és a politikus személyisége (aktív, kreatív, szenzitív, felelősségteljes, morálisan igényes). Élete legdrámaibb epizódjának tekinthető öngyilkossági kísérlete „békeidőben” valószínűsíthetően nem következett volna be.

Irathagyatékában fennmaradt egy néhány soros, ceruzával írt szövege. Nem tudni, hogy mikor írta – 1949–1950 vagy 1956 után –, mint ahogy azt sem, hogy tőle vagy mástól származnak-e a félbetépett kockás papírra lejegyzett gondolatok. Az azonban biztosra vehető, hogy amikor a szöveget papírra vetette, saját politikusi pályájának bukásán töprengett: „A politika a szélhámosság határmezsgyéjén jár. Aki szélhámos politikát csinál, az lebukik, aki becsületesen politizál az elbukik, aki politikusan politizál – idővel – megbukik. Politikusok, bukás a sorsotok! A bukás mikéntjét azonban megválogathatjátok.”⁶⁴

⁶³ BFFH. Farkas Ferenc levele Olt Károly pénzügyminiszternek, 1952. december 11. 2.

⁶⁴ BFFH. Farkas Ferenc autográf jegyzete. Idézi: Csicskó, 1991. 81. Csicskó Mária a *szélhámosság* szót tévesen *méltánosság*nak olvasta.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS

“POLITICIANS, YOUR FATE IS TO FAIL.”

FERENC B. FARKAS’ POLITICAL WITHDRAWAL AND SUICIDE
ATTEMPT (1948–1950)

In the Stalinist dictatorship that began to form in Hungary after 1947, politicians of the National Peasant Party who refused to collaborate as fellow travellers with the Communists could choose between two alternatives: to emigrate from Hungary or to remain and withdraw from public life. Several of those who chose the latter returned to politics for a short time during the 1956 Hungarian Revolution. This fate awaited one of the founders and leading politicians of the National Peasant Party, Ferenc B. Farkas (1903–1966), as well. The present study examines a little known and documented period of Farkas’ career, namely his gradual withdrawal from politics after 1948 with special regard to his suicide attempt taking place on February 13th, 1950. On the basis of the written opinions and reminiscences of his contemporaries, friends and physicians, I have placed the event within the personality of the politician. I have analyzed to what extent the liquidation of the Peasant Party and the advancing dictatorship in Hungary contributed to Farkas’ serious psychogenic reaction.

JUDIT ANTÓNIA FARKAS

„POLITIKER: EUER SCHICKSAL IST DAS FIASKO“ DER POLITISCHE
RÜCKZUG UND DER SELBSTMORDVERSUCH VON FERENC B.
FARKAS (1948–1950)

In der Diktatur stalinschen Typs, die nach 1947 errichtet wurde, konnten Politiker der Bauernpartei, die nicht gewillt waren, sich den Kommunisten als „Trittbrettfahrer“ zu unterwerfen, ihre Wahl zwischen zwei Handlungsalternativen treffen: entweder ins Ausland zu emigrieren oder zu Hause zu bleiben, sich aber dann vom öffentlichen Leben zurückzuziehen. Mehrere der Letzteren kehrten in der Revolution 1956 für kurze Zeit in die Politik zurück. Dieses Schicksal wurde Ferenc Farkas (1903–1966) zuteil. In meiner Arbeit habe ich eine weniger bekannte und dokumentierte Periode der Laufbahn eines der Gründer und führenden Politiker der Nationalen Bauernpartei und seinen allmählichen politischen Rückzug nach 1948 untersucht, in dessen Mittelpunkt sein Selbstmordversuch am 13. Februar 1950 steht. Dieses Ereignis fügte ich aufgrund der notierten Meinung und Erinnerungen von Zeitgenossen, Freunden und Fachärzten in die Persönlichkeit des Politikers ein. Ich analysierte, inwieweit die Einstellung einer selbständigen Politik der Bauernpartei und die im Ausbau befindliche Diktatur in einem kausalen Zusammenhang mit der schweren psychischen Reaktion des Politikers standen.